

Początki misji kameruńskich w kleszczach polityki kolonialnej

The beginnings of the Cameroonian missions in the grip of colonial politics

JAROSŁAW RÓŻAŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Teologiczny, Polska
ORCID: 0000-0002-1678-2487

Abstract: Christian missions in Cameroon were quite closely related to European colonization. It came with noble slogans of bringing civilization and freedom. But it had primarily economic and political goals. Although missionary activity was born from other motives, it was *nolens volens* entangled in the politics of the colonial states. The Cameroonian coast nominally belonged for centuries to Portugal. At the end of the 18th century the missionary activity in Africa had almost completely disappeared. The beginnings of the mission in Cameroon were entangled in the intricate politics of England, Germany, and France in particular. Without this political dimension it is impossible to fully understand the contemporaneity of the various Christian denominations in Cameroon.

Keywords: Cameroon; Catholic Church; Catholic missions

Słowa kluczowe: Kamerun; Kościół katolicki; misje katolickie

Wstęp

Misje chrześcijańskie w Kamerunie – podobnie w całej Afryce – związane były dość ściśle z europejską kolonizacją, która nadciągała ze szczytnymi hasłami niesienia cywilizacji i wolności w te niedostępne i – jak powszechnie wówczas uważano – dzikie, pozbawione kultury tereny. Miała jednak przede wszystkim inne cele: ekonomiczne i polityczne. Misje chrześcijańskie także odwoływały się chętnie do hasła niesienia cywilizacji, a także nieznanego tym ludom pojęcia zbawienia dusz, głoszenia Ewangelii aż po krańce świata, zakładania Kościoła, wyzwolenia. Mimo że misje rodziły się z innych pobudek, to jednak z powodu panowania państw kolonialnych w terenie były one uwikłane *nolens volens* w ich politykę. Wybrzeże kameruńskie nominalnie

przez wieki należało do Portugalii, której działalność misyjna w Afryce pod koniec XVIII w. zanikła prawie zupełnie. Po pojawieniu się w Afryce nowych konkurentów Portugalii – głównie Anglii, Niemiec i Francji – pojawiły się także nowe koncepcje ewangelizacji wnętrza kontynentu. Początki misji w Kamerunie zostały uwikłane przede wszystkim w zawiłą politykę pomiędzy tymi trzema nowymi mocarstwami europejskimi, walczącymi o wpływy na wybrzeżach afrykańskich.

Baptystyczni misjonarze z Jamajki na Fernando Po

Przybycie pierwszych misjonarzy chrześcijańskich do wybrzeży kameruńskich łączy się ze zniesieniem niewolnictwa w Imperium Brytyjskim w 1833 r.¹ oraz z obecnością brytyjską na wyspie Fernando Po (obecnie Bioko). Po zniesieniu niewolnictwa na Jamajce nastąpił szybki wzrost liczby chrześcijan baptystów rekrutujących się z byłych niewolników.

W 1827 r. Brytyjczycy zaczęli dzierżawić hiszpańską wyspę, zakładając na niej bazy wypadowe w Port Clarence (od 1843 r. Santa Isabel, obecnie Malabo) i San Carlos (obecnie Luba). Ich obecność, jak również osiedlanie się na wyspie wyzwolonych niewolników, przybywających m.in. z Jamajki, przyczyniła się do powstania misjonarzy baptystycznych. Wspólnoty te stały się szybko samowystarczalne i w 1842 r. powołały do istnienia – niezależne od macierzy brytyjskiej – Jamajskie Stowarzyszenie Baptystów. Stowarzyszenie to stworzyło jednocześnie niezależne własne towarzystwo misyjne – Jamajskie Towarzystwo Misyjne Baptystów (*Jamaican Baptist Missionary Society* – JBMS). W 1843 r. w wiosce Calabar niedaleko Rio Bueno na Jamajce założono teologiczną szkołę wyższą, kształcąca pastorów – *Calabar Theological College* (por. Slageren 2001: 146-147). Notabene: Hiszpanie nazwali *Calabar* na cześć portu niewolniczego w Nigerii o tej samej nazwie. Jednak już w 1841 r. baptyści jamajscy posłali na wyspę Fernando Po dwóch delegatów, którzy zbadali możliwości pracy misyjnej na wybrzeżu kameruńskim. Byli nimi pastor John Clarke i George Prince, były właściciel niewolników. Powrócili oni na Jamajkę z entuzjazmem misyjnym, który następnie przekazali baptystom w Anglii. Odtąd sprawy potoczyły się już szybko. W 1842 r. kilka grup czarnych osadników z Jamajki udało się na Fernando Po. Jedną

¹ Znoszenie niewolnictwa w europejskich obszarach wpływów zaczęło się od Ameryki Łacińskiej (Chile – 1823 r., Meksyk 1829 r.). Ta idea dojrzewała także w Wielkiej Brytanii, która w 1807 r. zakazała handlu niewolnikami, a w 1833 r. uchwaliła zniesienie niewolnictwa w imperium brytyjskim. Następnie uczyniła to Francja w 1848 r.

z nich kierował Alexander Fuller oraz jego synowie, z których jeden – Joseph Jackson Fuller – odegrał wielką rolę w pracy misyjnej na wybrzeżu kameruńskim. Dotarli oni na wyspę w 1843 r. W tym samym roku na Fernando Po przybył też z Anglii pastor baptystyczny Joseph Merrick, Jamajczyk oraz Alfred Saker z londyńskiego Baptistycznego Towarzystwa Misyjnego (*Baptist Missionary Society* – BMS). Wyspa stała się prężnym ośrodkiem życia baptystycznego oraz bazą wypadową misjonarzy protestanckich na wybrzeże kameruńskie (Briggs 10-13). Dzięki Jamajczykom baptyści wywarli duży wpływ na miejscową kulturę oraz handel.

Pierwsze misje baptystów na wybrzeżu kameruńskim²

Już w 1841 r. wspomniani wyżej baptyści John Clarke i George Prince odwiedzili wioskę Bimbia na wybrzeżu kameruńskim oraz Calabar na wybrzeżu nigeryjskim – prężny ośrodek wpływów brytyjskich – miasto założone na początku XVII w. przez lud Efik nad rzeką Calabar, zwane przez miejscową ludność Akwa Akpa. Było ono ważnym centrum handlu niewolnikami do początku XIX w. W 1846 r. powstała tam misja szkockich prezbiterianów. W tym samym roku wodzowie poprosili o brytyjską ochronę miasta. Z roku na rok wpływy brytyjskie rosły, aż w 1884 r. wodzowie Akwa Akpa oddali się pod brytyjską protekcję (por. Goldie). Członkowie obydwu baptystycznych towarzystw misyjnych – jamajskiego oraz brytyjskiego – zainteresowali się ewangelizacją wybrzeża kameruńskiego, przy czym Jamajczycy kładli nacisk na zakładanie kolonii przybyszów z Jamajki, natomiast Anglicy pozostawali tam tylko jako misjonarze.

Wodzostwo Bimbia istniało na początku XIX w. na terenach zajmowanych przez Isubu i Wovea. Rządził nim wódz William, zwany w literaturze królem. Jego imię zostało zaczerpnięte z tradycji brytyjskiej, gdyż to właśnie Brytyjczyk z Fernando Po skłonił go w 1830 r. do wywieszenia na jego terytorium flagi brytyjskiej. Już w 1843 r. Joseph Merrick, Jamajczyk z Fernando Po, nawiązał kontakt z wodzem Williamem, władcą Bimbia. Prosił go o możliwość wybudowania kościoła i założenia wspólnoty chrześcijańskiej. Mimo pewnego początkowego oporu wódz się zgodził. Na przełomie 1844 i 1845 r. Joseph Merrick założył tzw. Misję Jubileuszową, z okazji 50-lecia Towarzystwa Misyjnego Baptystów, zwaną powszechnie Bimbia. Zajął się on także pracami translatorskimi i przetłumaczył część Biblii na język isubu. Jeszcze

² W tym fragmencie tekstu wykorzystany został obszernie wcześniejszy artykuł autora niniejszego tekstu: Różański 171-191.

w latach czterdziestych XIX w. misja ta została wzmocniona przez pierwszą falę imigrantów baptystycznych z Fernando Po, wypędzonych przez Hiszpanów. John Merrick zainstalował w misji maszynę do wytwarzania cegieł oraz prasę drukarską. Dzięki tej prasie mógł drukować swoje tłumaczenia fragmentów Biblii oraz podręcznik do nauki w języku isubu. Wydał on za życia Księgę Rodzaju i Księgę Wyjścia (1844), Ewangelię według św. Jana (1845), Ewangelię według św. Mateusza (1846). Po jego śmierci wydrukowano Dzieje Apostolskie (1852), większość Listu św. Pawła do Rzymian i wybór ksiąg Starego Testamentu (por. Slageren 2005, 32-33). W swoich wędrówkach misyjnych dotarł także do ludu Bakoko. Po jego śmierci w 1848 r. kierownictwo misji w Bimbiam przejął Joseph Jackson Fuller. Jednak warunki zdrowotne oraz rozwój nowej misji Victoria, nieco dalej na północ, zahamowały rozwój misji Bimbiam, która została ostatecznie zamknięta w 1870 r. (Briggs 15-19).

Najsłynniejszym misjonarzem baptystycznym u wybrzeży Kamerunu był jednak Alfred Saker. Założył on drugą misję baptystów na terenach grupy etnicznej Douala, u ujścia rzeki Wouri. W pierwszej połowie XIX w. istniały tam trzy rywalizujące ze sobą osady: Bell najbliżej wybrzeża, Akwa i Dido (Deido). Ich europejskie nazwy były dość przypadkowe, np. *Dido* to nazwa brytyjskiego krążownika. Ale już nazwa *Bell* jest zniekształconym imieniem *M'beli* lub *Mbele* – legendarnego przodka Douala. Misja baptystów, założona przez Alfreda Sakera, przyjęła nazwę „Bethel” – w literaturze nazywana była także „Kameruny” (ang. *Cameroons*). Teren pozyskał on od króla Akwa. Położony on był między Bell i Akwa, w granicach dzisiejszego miasta Douala. Alfred Saker założył Bethel w połowie 1845 r., po długich negocjacjach z wodzem Akwa. Misja ta położona ona była około 30 km od wybrzeża. Kształcili się w niej także rzemieślnicy (stolarze, kowale, murarze), prawdopodobnie wyzwoleni niewolnicy. Dzięki ich pracy oraz umiejętności naprawiania statków Alfred Saker osiągnął bardzo istotną samowystarczalność finansową swojej misji (Slageren 2005, 30-31). Nauczył się języka duala oraz zgromadził grupę współpracowników, by tłumaczyć fragmenty Biblii na ten język. Jednak po śmierci wodza Akwy w 1846 r. wybuchły walki o sukcesję i misję splądrowano. Wówczas Alfred Saker wycofał się z niej.

W 1958 r. – po wypędzeniu baptystów z Fernando Po – Alfred Saker osiedlił się wraz z wygnańcami i grupą wyzwolonych niewolników nieco dalej na północ od Bimbiam. Wykupił od wodza Wilhelma spory obszar ziemi (16 × 8 km), na której pobudował szkołę, kościół i inne budynki, tworząc tzw. wioskę wolności. Budowle te stały się podwalinami nowego miasta Victoria, które nazwano na cześć królowej brytyjskiej. Założenie nowej misji na północ od istniejącej już misji Bimbiam wynikało także z różnic w pojmowaniu stylu życia między baptystycznymi chrześcijanami jamajskimi z Fernando Po

oraz poglądami Alfreda Sakera (por. Briggs, 14). W 1982 r. Victoria zmieniła nazwę na Limbé. To głównie dzięki założeniu Victorii Alfred Saker jest uważany za jednego z największych misjonarzy protestanckich w Afryce. Z pewnością przyczyniło się do tego także jego otwarcie na miejscowe kultury oraz tłumaczenie obszernych fragmentów Biblii na język duala. Pracę tę – zapoczątkowaną w Bethel – ukończył już w misji Victoria, natomiast opublikował w Douala w 1848 r. Ewangelię według św. Mateusza. W 1852 r. ukazały się pozostałe Ewangelie, w 1855 r. Dzieje Apostolskie, w 1861 r. cały Nowy Testament, w 1859 r. Psalmi, a w 1872 r. Stary Testament (por. Slageren 2005, 31). Teksty wydrukowano, wykorzystując maszynę drukarską Johna Merricka. Ponadto Alfred Saker zabiegał w Wielkiej Brytanii o podporządkowanie tego terytorium imperium brytyjskiemu (Briggs, 23-25).

Baptyści zakładali także inne misje, ale nie przetrwały one długo, jak misja Hickory, obecnie zwana Bonabéri, a jej inne nazwy to Mortonville oraz Presso Bell. Założył ją w 1859 r. pastor Jackson Fuller, Jamajczyk. Położona była na prawym brzegu rzeki Wouri, naprzeciwko lewobrzeżnej osady Bell (Slageren 2005, 34-35; Bouchaud, 136).

Jednak koncepcja jamajska, związana z osiedlaniem się chrześcijan z tej wyspy na wybrzeżu kameruńskim, ostatecznie się nie sprawdziła. Wielu osadników nie potrafiło znieść niedogodności klimatu oraz trudnych warunków życia. Ostatecznie przytłaczająca większość osadników powróciła na Jamajkę. Dlatego też w 1852 r. Jamajskie Towarzystwo Misyjne Baptystów zamknęło swoje placówki osadnicze. Ci, którzy pozostali, zostali zintegrowani z misjonarzami angielskimi. Ale należy też zauważyć, że to Jamajczycy włączeni do angielskiego towarzystwa misyjnego stali się głównymi przywódcami przyszłych wspólnot kościelnych w Kamerunie. Oni bowiem – z wyjątkiem Alfreda Sakera oraz George’a Grenfella – byli pierwszymi misjonarzami chrześcijańskim w Kamerunie (Slageren 2005, 30).

Misje baptystów miały duży wpływ na kształtowanie się tożsamości miejscowych populacji. Nauczanie w szkołach w języku angielskim rozwinęło kameruński pidżin (*kamtok*), który przetrwał czasy kolonizacji niemieckiej, wyraźnie dyskryminującej ten język (Sundkler i Steed, 262).

Przejęcie misji baptystycznych przez misjonarzy niemieckich i szwajcarskich

W 1868 r. firma handlowa Adolfa Wörmanna z Hamburga założyła oddziały handlowe w Douala. W 1883 r. Adolf Woermann entuzjastycznie odniósł się do propozycji rządu Rzeszy Niemieckiej dotyczącej działalności kolonial-

nej podporządkowanej Niemcom. Dnia 14 lipca 1884 r. Gustav Nachtigal kazał wywiesić niemiecką flagę w Kamerunie. Dzień ten przeszedł do historii jako narodziny niemieckiej kolonii Kamerun (Mveng, 281; Szolz-Rogozieński, 123-124; Owona, 23-24). Nieco wcześniej Brytyjczycy zauważyli zagrożenie dla swoich interesów w tej części Afryki. Już w 1882 r. konsul Edward Hyde Hewett został wysłany do negocjowania lokalnych traktatów niezbędnych do ustanowienia protektoratu brytyjskiego. Jednak była to inicjatywa spóźniona, przez co otrzymał on przydomek „Konsul Zbyt Późno” (*The too late Consul*). Tymczasem Niemcy podpisali nowe kontrakty z miejscowymi wodzami i wywieszali niemieckie flagi (Slageren 2005, 25-26).

Nie wszędzie jednak zaprowadzanie nowej władzy odbywało się w sposób pokojowy. Inaczej było chociażby z wodzami i misją baptyistów w Hickory (Bonabéri). Wszystkie budynki misji zostały zniszczone przez niemieckich marynarzy w 1884 r., gdyż miejscowi wodzowie nie zaakceptowali nowej władzy (por. Janikowski 141; Szumańska-Grossowa, 266-267). Wydarzenia te zablokowały także inicjatywę polskiego podróżnika i odkrywcy Kamerunu Stefana Rogozieńskiego, który starał się o utworzenie w Kamerunie misji katolickich. W tym celu przekazał nabyty przez siebie teren francuskim misjonarzom Duchy Świętego (Stoffel, 55-58). Ostatecznie jednak kanclerz Otto von Bismarck odrzucił ich propozycję, twierdząc, że w koloniach niemieckich działalność misyjną mogą prowadzić tylko Niemcy (Kurek 171).

Po ustanowieniu niemieckiego reżimu kolonialnego w Kamerunie Baptyistyczne Towarzystwo Misyjne (BMS) postanowiło zaniechać działalności misyjnej na wybrzeżu kameruńskim. Tej decyzji nie konsultowano jednak ani z miejscowymi wspólnotami chrześcijańskimi, ani z Joshuą Dibundu – jedynym rodzimym pastorem kameruńskim. W 1888 r. Baptyistyczne Towarzystwo Misyjne przekazało swój majątek ponadwyznaniowemu Bazylejskiemu Ewangelickiemu Towarzystwu Misyjnemu (*Evangelische Missionsgesellschaft in Basel*) (van Slageren 2005, 36-37; Sundkler i Steed, 263-265), zwanemu powszechnie „Misją Bazylejską”.

Rozrastanie się misji

Misja Bazylejska związała się w Kamerunie przede wszystkim z niemieckimi protestanckimi wspólnotami kościelnymi z regionu Wirtembergii w południowo-zachodnich Niemczech. Rząd niemiecki zamierzał narzucić swój język jako urzędowy, a misja miała otrzymać dofinansowanie na szerzenie edukacji w języku niemieckim, potrzebnej do szkolenia niezbędnych urzędników państwowych niższego szczebla. To ograniczenie nie przeszkodziło

Niemcom w zaakceptowaniu przez misję używania miejscowych języków w wyznawaniu wiary. W rezultacie rodzące się Kościoły miały ukonstytuować się przede wszystkim jako miejscowe wspólnoty językowe (duala, bamileke, bamun, bulu, bassa itd.) oraz wspólnoty wyznaniowe, głównie prezbiteriańskie, luterzańskie i baptystyczne. Mimo to szybko powstało znaczne napięcie między Misją Bazylejską a dawnymi wspólnotami baptystycznymi. Dotyczyło ono przede wszystkim sposobu zarządzania wspólnotą wierzących. W misjach baptystycznych bowiem od początku istniała duża samodzielność każdej wspólnoty. Doszło do konfliktu z pastorem Joshua Dibundu Dibue oraz starszymi dawnych wspólnot, z których 20 maja 1889 r. wyłonił się Rodzimy Kościół Baptystów (*Native Baptist Church* – NBC). Rozrósł się on głównie w Douala i okolicach. Także baptyści z Wiktorii, pochodzący z Jamajki, nie chcieli się związać ani z baptystami z Misji Bazylejskiej, ani z baptystami z Douala. Chrześcijanie z Douala byli jednak tak bardzo niezadowoleni z autorytarnego zachowania misjonarzy, że oderwali się od nich i utworzyli Rodzimy Kościół Baptystów (NBC). Działalność baptystów zorganizowana została w ramach Niemieckiego Kościoła Baptystów (tzw. Misja Berlińska) (por. van Slageren 2005, 36-37; Sundkler i Steed, 263-265).

Zgodę władz Rzeszy Niemieckiej na prowadzenie misji katolickich w Kamerunie otrzymali niemieccy pallotyni. W związku z tym rzymska Kongregacja Rozkrzewiania Wiary erygowała 13 marca 1890 r. Prefekturę Apostolską Kamerunu, powierzając ją pallotyńom. Pierwszych ośmiu misjonarzy przybyło 25 października 1890 r. Przełożonym misji i zarazem prefektem apostolskim Kamerunu został o. Heinrich Vieter³.

Pierwsza grupa misjonarzy pallotyńskich przybyła do Douala 25 października 1880 r. Pierwszą misję postanowiono założyć w Edea. Ponieważ jednak misjonarze spotkali się z chłodnym przyjęciem wodza Bome i jego ludzi, wycofali się w okolice wioski Toko, gdzie za 1200 marek kupili teren, na którym wzniesli misję Marienberg – matkę katolickich misji kameruńskich, co znaczy Góra Maryi. Nazwę tę zaproponował o. Georg Walter, pochodzący z okolic Würzburga, gdzie znajduje się góra o takiej właśnie nazwie. Choć w pobliżu założonej przez pallotyńów misji nie było żadnej góry, o. Vieter zaakceptował nazwę. Pierwszą misję poświęcono Matce

³ Heinrich Vieter, ur. 13 lutego 1853 r. w Kappenberg w Westfalii. Po ukończeniu szkoły stolarskiej pracował jako robotnik m.in. w Kolonii i Moguncji. Pod koniec 1883 r., w wieku 30 lat, wstąpił do nowicjatu księży pallotyńów. Został wyświęcony na kapłana 8 maja 1887 r. Od 1888 r. pracował na misjach w Brazylii. Od 1890 r. był przełożonym misji pallotyńskich w Kamerunie. 22 stycznia 1905 r. przyjął święcenia biskupie, zostając pierwszym wikariuszem apostolskim Kamerunu. Umarł 7 listopada 1914 r. w Jaunde, gdzie został pochowany (por. Criaud, 9; Majewski 1913, 18).

Boskiej Królowej Apostołów, patronce zgromadzenia księży pallotynów (por. Criaud, 17-18.). Na Boże Narodzenie 1891 r. piętnastu spośród pierwszych uczniów szkoły w Marienbergu przyjął chrzest św. W 1908 r. założona została misja katolicka pw. Świętej Trójcy w Bota, na obrzeżach miasta Victoria (por. Kurek, 171)⁴.

W relacjach między poszczególnymi wyznaniem chrześcijańskimi – w tym różnymi denominacjami protestanckimi – polityka niemiecka ściśle przestrzegała podziału poszczególnych części kraju na „strefy wpływów”. Oficjalnie taka polityka sprzyjała bezkonfliktowemu prowadzeniu poszczególnych misji, choć nie uwzględniała wolności sumienia tubylców. W rzeczywistości jednak dążyła ona do wcielenia w życie zasady starożytnych Rzymian – *divide et impera*: dziel i rządź. Dlatego też do dzisiaj chrześcijaństwo kameruńskie jest obciążone konsekwencjami tego faktu historycznego: poszczególne grupy etniczne są w większości katolickie lub protestanckie, na dodatek związane z konkretną denominacją.

Misje niemieckie rozrastały się wraz z rozwojem podbojów wojskowych i kolonizacji. W pierwszych latach XX w. rozwijały się także w głębi lądu, m.in. korzystając ze wsparcia wpływowych wodzów Bamileke w Bali oraz Bamun w Foumban. Niemieccy pallotyni koncentrowali swoje wysiłki głównie w środkowej części kraju, m.in. wśród Fangów. Do wzmocnienia rodzimości Kościoła katolickiego przyczynił się zwłaszcza Karl Atangana, syn wpłyowego wodza. W 1905 r. Prefektura Apostolska Kamerunu została podniesiona do rangi wikariatu apostolskiego, na którego czele stanął bp Heinrich Vieter SAC. W 1908 r. pallotyni otworzyli pierwszą szkołę dla katechistów, do której uczęszczało 33 kandydatów. Wkrótce to właśnie miejscowi katechiści stali się siłą napędową działalności misyjnej. Szybkie postępy ewangelizacji były możliwe przede wszystkim dzięki zakładanym szkołom misyjnym oraz rozrastającej się sieci dróg. Rozwojowi szkolnictwa sprzyjała rywalizacja między protestantami i katolikami. W 1910 r. wprowadzono państwową kontrolę nad szkołami, co doprowadziło do podniesienia standardów. W tym samym roku do szkół misyjnych chodziło 11 000 uczniów, a trzy lata później już 22 000, głównie chłopców (por. Sundkler i Steed 267-273).

Misja Bazylejska patronowała także luteranom. W przeciwieństwie do swojego rywala, wodza Akwy, który był chrześcijaninem baptystą, wódz Douala Manga Bell wstąpił do Kościoła luterńskiego. Ze względu na wybór luteranizmu Manga Bell cieszył się wielkim szacunkiem zarówno wśród administratorów kolonialnych, jak i misjonarzy. Jednak w wyniku nieporozumień został powieszony przez Niemców wraz ze swym kameruńskim kapelanem.

⁴ Podaje on jednak błędną datę – misję tę założono w 1908 r. (por. Criaud, 63; Fromy, 163).

Pokonanie Niemiec i nowa polityka kościelna

Pierwsza wojna światowa położyła także kres panowaniu niemieckiemu w Kamerunie. 4 sierpnia 1914 r. Niemcy wypowiedziały wojnę Francji i Anglii. Działania zbrojne objęły również Kamerun. Z Nigerii wkroczyły wojska angielskie. Wielka Brytania odzyskała przybrzeżny obszar w zatoce Ambas od Tiko przez Bimbię, Victorię, Idenau aż po Półwysep Bakassi rozciągający się w głąb lądu do dzisiejszego Nkambé, a następnie zdobyła tereny przygraniczne dalej na północy, aż do jeziora Czad. Z Gabonu i Konga wkroczyły do Kamerunu wojska francuskie pod dowództwem gen. Josepha Aymericha. Dotarły one do Jaunde 7 stycznia 1916 r., które w 1922 r. zostało stolicą Kamerunu Francuskiego. W ugodzie londyńskiej z 10 lipca 1919 r. za podstawę nowych granic angielsko-francuskich przyjęto stan faktyczny z 24 marca 1916 r. Pod względem politycznym, na mocy traktatu pokojowego w Wersalu z 1919 r., Kamerun stał się obszarem mandatowym Ligi Narodów, podzielonym na zachodni region brytyjski i wschodni francuski.

Zmiana sytuacji politycznej wpłynęła także na działalność poszczególnych wspólnot chrześcijańskich: tak protestanckich, jak i Kościoła katolickiego. Misja Bazylejska – po krótkiej przerwie – mogła kontynuować pracę na terytorium mandatowym Ligi Narodów powierzonym Wielkiej Brytanii. Na terytorium pod władzą Francji – przeciwnie: placówki Misji Bazylejskiej zostały powierzone francuskiemu, protestanckiemu Paryskiemu Towarzystwu Misji Ewangelickich (*Société des Missions Évangéliques de Paris – SMEP*) – zwanemu w skrócie Misją Paryską, które podjęło działalność dopiero w 1919 r. Paryskie Towarzystwo Misji Ewangelickich (SMEP) zostało utworzone w 1822 r. Przygotowywało ono misjonarzy różnych narodowości do pracy w celu szerzenia wiary w świecie. Wiele darowizn na rzecz towarzystwa pochodziło ze Szwajcarii. Polityka francuska – nie bacząc na swój laicki program – starała za wszelką cenę tak wpływać na misje chrześcijańskie, by zatrzeć jak najszybciej niemieckie ślady w całym kraju. Wszyscy rozumieli potrzebę wspólnego działania administratorów i misjonarzy katolickich lub protestanckich. Powstał w ten sposób *de facto* rodzaj świętej unii narzuconej przez pilną konieczność wykonania pracy korzystnej dla Francji (por. Ngongo, 17-23).

Ze względu na to, że misjonarze niemieccy i szwajcarscy w większości opuścili Kamerun, dotychczasową działalność misyjną przejęli pastory kameruńscy. Wielu z nich dało przykład wielkiej gorliwości ewangelizacyjnej i odpowiedzialności za wspólnoty chrześcijańskie. Z czasem odpowiedzialność za te misje przejmowali niektórzy pastory z Misji Bazylejskiej, którym pozwolono na powrót (van Slageren 2005, 51-54).

Tuż przed wybuchem I wojny światowej statystyki misyjne księży pallotynów z Kamerunu wyliczały już 15 stałych misji, w których pracowało 34 księży, 36 braci, 29 sióstr zakonnych i 223 rodzimych katechistów. Po 25 latach pracy apostolskiej misjonarzy katolickich chrzest przyjęło 54 458 osób. W katechumenacie przygotowywało się do chrztu 24 545 osób. Do 300 szkół, w których uczyło 314 rodzimych nauczycieli, uczęszczało 29 259 uczniów i uczennic (Mveng, 64). W misji kameruńskiej pracowało przez te lata 95 księży pallotynów, 134 braci i 92 siostry pallotynki (Urban, 5). W grupie pallotynów niemieckich pracujących w Kamerunie nie zabrakło także i Polaków. Ewangelię słowem, pracą i życiem głosili tutaj bracia Ossowski i Kwiatkowski oraz jeden z założycieli Polskiej Prowincji Księża Pallotynów, o. Alojzy Majewski (ur. w styczniu 1869, zm. w listopadzie 1947 r.). Ojciec Majewski (1930; 1932-33) zawarł swoje wrażenia z pracy i spostrzeżenia etnograficzne w opublikowanych w Polsce książkach i artykułach (zob. także Baran). Ostatni misjonarze niemieccy zostali deportowani z Kamerunu na wyspę Fernando Po pod koniec kwietnia 1916 r. (Criaud, 81-82). Niemieckich pallotynów zastąpili francuscy Misjonarze Ducha Świętego, którymi od 1923 r. kierował bp François-Xavier Vogt CSSp⁵. Nowy ordynariusz bardzo rozwinął szkolenie i współpracę z katechistami, którzy po wypędzeniu niemieckich pallotynów zadbali o wspólnoty katolickie. Wyróżniali się zwłaszcza katechiści z grupy etnicznej Ewondo. W latach 1916-1939 populacja katolików w południowym Kamerunie wzrosła dziewięciokrotnie. W 1939 r. diecezja Jaunde liczyła 208 000 katolików, 91 000 katechumenów oraz 2000 katechistów. Dziesięć lat później liczba katolików wzrosła do ponad 1,3 miliona (por. Sundkler i Steed 755-756).

Konstituowanie się odrębnych wspólnot baptystycznych

Pierwsze baptystyczne misje w Kamerunie wywarły duży wpływ na kształtowanie się mentalności wielu wspólnot protestanckich, zwłaszcza w przypadku dążenia do oddolnej ich organizacji i zarządzania. Dlatego też pierwsze wysiłki podjęte przez Paryskie Towarzystwo Misji Ewangelickich, usiłujące zjednoczyć we francuskojęzycznym Kamerunie trzy oddzielne gru-

⁵ Pierwszy ordynariusz WA Kamerunu, bp Heinrich Vieter SAC zmarł w 1914 r. Jego miejsce zajął bp Franziskus Xaver Hennemann SAC, mianowany 7 listopada 1914 r. Jednak ze względu na wybuch I wojny światowej i jej przebieg w Kamerunie nie dotarł on z Niemiec na miejsce przeznaczenia. Stąd też 19 maja 1923 r. nowym wikariuszem apostolskim został bp François-Xavier Vogt CSSp, przeniesiony do Kamerunu z Tanzanii.

py chrześcijan baptystów (Zjednoczone Kościoły Baptystyczne), szybko zostały skazane na niepowodzenie.

W Kamerunie angielskojęzycznym, w Wiktorii i okolicy, działalność misyjną kontynuowali rodzimi pastory baptystyczni, m.in. Albert Tobbo Eyum, Alfred Tongo Dibundud Dibue i Samuel J. Burnley. W 1927 r. w Kamerunie Zachodnim, w rejonie Bonso i Ndu, rozwinęły się misje baptystyczne dzięki wsparciu Amerykańskich Kościołów Baptystycznych. Kontynuowały one działalność Niemieckiej Misji Baptystycznej (DBM). Z tych wysiłków misyjnych wyłoniła się Kameruńska Konwencja Baptystyczna (*Cameroon Baptist Convention* – CBC). Ten związek wspólnot baptystycznych obejmował obydwa angielskojęzyczne rejony Kamerunu Zachodniego. W Ndu – nieopodal Bamendy – powstał Instytut Teologii, który kształcił rodzimych pastorów. W 1954 r. Kameruńska Konwencja Baptystyczna stała się uznaną prawnie, niezależną wspólnotą kościelną. Jej korzenie sięgają działalności Josepha Merricka, pastora jamajskiego. W tych wspólnotach rozpowszechnił się „pidgin English” jako język komunikacji i liturgii. On stał się *lingua franca* na dużych obszarach wybrzeża Afryki Zachodniej. Pastor baptystyczny Nyan-gandji przetłumaczył Biblię na pidgin. Język ten odgrywał także coraz większą rolę wśród ewangelików i rzymskich katolików. Współcześnie – według spisu wyznaniowego opublikowanego w 2020 r. – ta wspólnota baptystyczna liczy 228 655 członków i 1537 kościołów (van Slageren 2005, 69-71).

Do początków pracy misjonarzy z londyńskiego Baptystycznego Towarzystwa Misyjnego – Josepha J. Fullera, Josepha Mericka i Alfreda Sakera – odwołują się także Kościoły baptystyczne zrzeszone w Unii Kościołów Baptystycznych Kamerunu (*Union des Églises Baptistes du Cameroun* – UEBC) z siedzibą w Douala. Ich droga do autonomii wiodła najpierw przez zwierzchność Misji Bazylejskiej, następnie francuskiej Misji Paryskiej, która zrzeszała w jednym organizmie wspólnoty baptystyczne i ewangeliczne. W 1957 r. nastąpił rozdział tych dwóch grup chrześcijańskich i utworzono autonomiczną Unię Kościołów Baptystycznych Kamerunu. W 2005 r. w Kamerunie należało do niej 15 konwencji. Na jej czele stoi zarząd składający się z dziesięciu osób wybieranych na konferencjach ogólnych, synodach Kościoła, na pięcioletnią kadencję. Według spisu wyznania opublikowanego w 2020 r. unia baptystyczna liczyła 525 kościołów i 80 000 członków (van Slageren 2005, 68-69).

Tych samych początków – XIX w. – sięga o wiele mniejszy liczebnie Rodzimy Kościół Baptystów (*Native Baptist Church* – NBC). Wspomniany wyżej konflikt chrześcijan baptystów z Douala (pastor Joshu Dibundu Dibue) oraz przedstawicieli Misji Bazylejskiej z 1889 r. zaowocował właśnie powstaniem tej mniejszościowej wspólnoty. Niektórzy pastory tego Kościoła – jak np. Adolphe Lotin Samé, Kameruńczyk z Douala – uzyskali dobre wykształ-

cenie w Europie. W 1932 r. zreorganizował on Rodzimy Kościół Baptystów. Po jego śmierci w 1946 r. następca – pastor Moise Mathi Mathi – zmienił nazwę wspólnoty kościelnej na Kameruński Kościół Baptystyczny (*Église Baptiste Camerounaise* – ECB). W 2020 r. ta wspólnota chrześcijańska posiadała 135 kościołów z 16 000 wiernych. Pastorzy są szkoleni w Protestantckim Instytucie Teologicznym w Ndoungué, w Baptystycznym Instytucie Studiów Biblijnych i Teologicznych w Ndikinimeki oraz na Wydziale Teologii Protestantckiej w Jaunde (van Slageren 2005, 71-72; Ngongo, 39-42).

Na północy Kamerunu powstała baptystyczna wspólnota kościelna z inicjatywy Europejskiej Misji Baptystów (*La Mission Baptiste Européenne* – MBE). Misja ta została założona w 1954 r. w Zurychu w Szwajcarii i zrzeszała baptystów z kilku krajów. Jej działalność w Meri, na północ od Maroua, rozpoczął Maurice Farely i jego żona Madeleine, lekarka. W 1956 r. wspomogło ich niemieckie małżeństwo Rudolpha i Inge Kassiilke. Dnia 23 października 1960 r. w Dagai ochrzczono sześć osób, co uważa się za początek Północnego Kościoła Baptystów w Kamerunie Północnym (*Église Baptiste au Cameroun du Nord* – EBCN) (van Slageren 2005, 120-121).

Kameruńskie wspólnoty prezbiteriańskie

Jeszcze w 1869 r. w okolicach Batanga w kraju Bulu powstała misja amerykańskich prezbiterianów (Amerykańska Misja Prezbiteriańska), którzy mieli swoją bazę na wyspie Corisco, gdzie wcześniej wykształcili pierwszych młodych chrześcijan (van Slageren 2005; 85-90; Criaud, 8). Podczas panowania niemieckiego na wybrzeżu placówki prezbiteriańskie podlegały Misji Bazylejskiej.

W 1892 r. w Batandze zamieszkał pierwszy amerykański misjonarz Adolphus Clemens Good. Kiedy rok później zmarł on na malarię, zastąpił go Edward A. Ford. W 1903 r. Eduma Musamban – Bulu – jako pierwszy Kameruńczyk został powołany na pastora. W sumie w latach 1889-1947 utworzono 16 prężnych wspólnot prezbiteriańskich wśród Bulu. W czasach kolonizacji misje wspomagali niemieccy prezbiterianie. Po opanowaniu tego terenu przez Francuzów niemieccy misjonarze musieli opuścić swoje placówki, natomiast obecność misjonarzy amerykańskich akceptowano. Zmienili oni jednak formalną zwierzchność z Misji Bazylejskiej na Misję Paryską. Niektórzy miejscowi pastory i pracownicy misji zdobywali wykształcenie w Szwajcarii, Francji oraz w Stanach Zjednoczonych. W ten sposób Kameruński Kościół Prezbiteriański (*Eglise Presbyterienne Camerounaise* – EPC) zapuścił silne korzenie, zwłaszcza wśród przedstawicieli grupy etnicznej Bulu (por. Sundkler i Steed, 754-755; Ngongo, 35-39).

Kolejnym nadmorskim terenem działalności misyjnej presbiterianów były tereny, na których mieszkali Bassa. Ze względu na brak środków materialnych Misja Paryska przekazała w 1920 r. dwie placówki Amerykańskiej Misji Presbiteriańskiej. Amerykanie rozwinęli miejscowe wspólnoty presbiteriańskie, tworząc tam niezależne struktury kościelne, gdyż Bassa nie akceptowali języka bulu – dotychczas głównego języka Amerykańskiej Misji Presbiteriańskiej. Szybko powstał przekład Nowego Testamentu na język bassa. Następnymi terenami działalności misji amerykańskiej były okolice Bafia oraz wschodni Kamerun (Nkolvolan – 1926; Batouri – 1940). Jednak to misje wśród Bassa i ich antykolonializm stały się szczególnie znane. W 1928 r. w Kolegium Nauczycielskim w Foulassi skomponowany został hymn, który został oficjalnie przyjęty przez Unię Ludów Kamerunu (*Union des Populations du Cameroun* – UPC) w 1948 r. Został on zakazany przez administrację kolonialną, a następnie przyjęty jako hymn narodowy przez pierwszy niezależny rząd kameruński w 1960 r. Charyzmatycznym przywódcą Unii Ludów Kamerunu stał się Ruben Um Nyobd, zamordowany w 1958 r. (por. van Slageren 2005, 101-103; Sundkler i Steed, 753-754).

W 1934 r. kolejny problem językowy spowodował rozłam w powstającym Kościele presbiteriańskim na południu kraju. Chrześcijanie z wioski Nduma – z okolic Kribi – zażądali przetłumaczenia Biblii na ich język – ngumba, gdyż nie chcieli zaakceptować ewangelizacji w języku bulu. Dwa tysiące chrześcijan, pod przewodnictwem pastora Bamby Minkyo oraz pastorów Abrahama Nzie Beaud i Rudolpha Ngouah Beaud, utworzyło Afrykański Kościół Protestancki (*Église Protestante Africaine* – APC), uznany przez francuską administrację w 1950 r. (por. van Slageren 2005, 101-103; Sundkler i Steed, 753-754).

Kolejny rozłam nastąpił w styczniu 1967 r., kiedy to grupa pastorów i starszych Kościoła opuściła obrady Zgromadzenia Ogólnego, protestując przeciwko decyzjom dotyczącym zobowiązań o charakterze ekumenicznym – m.in. przynależności do Ekumenicznej Rady Kościołów i utworzeniu Zjednoczonej Szkoły Teologicznej. Grupa ta, kierowana przez pastora Jeana Andjongo, utworzyła wspólnotę, którą początkowo nazwano Pierwotny Kościół Presbiteriański (*Église Presbytérienne Initiale* – EPI), a w 1970 r. zaakceptowano pod nową nazwą: Kameruński Ortodoksyjny Kościół Prebiteriański (*Église Presbytérienne Camerounaise Orthodoxe* – EPCO). Na początku XXI w. liczył on już ponad 100 tys. członków, zgrupowanych w 200 wspólnot obsługiwanych przez 70 pastorów (van Slageren 2005, 101-103).

Największe wpływy w Kamerunie angielskojęzycznym ma z pewnością Presbiteriański Kościół Kamerunu (*Presbyterian Church of Cameroon* – PCC). Jego początki związane są m.in. z działalnością Reinholda Rohde, mi-

sjonarza z Misji Bazylejskiej, działającego w południowej części późniejszej strefy anglofońskiej. Pół roku przed swym wydaleniem przez Brytyjczyków (w 1917) ordynował on pastorem Johannaesa Litumbe Ekese, z pochodzenia Bakweri. Był on jedynym afrykańskim pastorem Misji Bazylejskiej w brytyjskim Kamerunie. Pod nieobecność misjonarzy Ekese z wielkim oddaniem służył Kościołowi. Był też lojalny wobec niemieckiej tradycji, m.in. nadal ucząc chrześcijan pieśni po niemiecku. Jego działalność rozszerzyła się na okolice Nyasoso i Mamfe. W 1921 r. Modi Din, pastor kameruński działający w porozumieniu z dyrekcją Misji Paryskiej, rozpoczął podróże misyjne do opuszczonych wspólnot chrześcijańskich w północnej części regionu anglofońskiego, w tzw. Grassfields, m.in. w Bangwa i Bandjoun. Założył on także wiele nowych wspólnot. Wspólnoty i struktury kościelne utworzone przez tych dwóch pastorów kameruńskich w latach 1917-1925 dały podwaliny pod późniejszy, autonomiczny Prezbiteriański Kościół Kamerunu (1957), który powstał dzięki wsparciu finansowemu i personalnemu zrestrukturyzowanej Misji Bazylejskiej (van Slageren 2005, 78-84). Współcześnie Kościół ten prowadzi 21 ośrodków zdrowia, leprozorium, 23 przedszkola, 122 szkoły podstawowe, 14 szkół średnich i kolegium nauczycielskie. Pastorzy kształcą się w seminarium teologicznym w Kumba. Kościół prowadzi także uniwersytet kościelny w Bali oraz stację radiową *Christian Broadcasting Service* w Buea (por. World Council of Churches).

Kościół luterański i ewangelickie

Początek misji protestanckich w północnym Kamerunie wiąże się z utworzeniem Zjednoczonej Misji Sudańskiej (*Sudan United Mission* – SUM). Została ona zapoczątkowana przez niemieckiego lekarza-misjonarza Karla Kumma. Głównym celem jej założyciela było utworzenie łańcucha wspólnot chrześcijańskich, powstrzymujących postęp islamu na południe. Bazy misyjne SUM zostały założone w USA, Francji, Holandii, Szwajcarii, Niemczech, Norwegii, Danii, Południowej Afryce, Wielkiej Brytanii, Australii i Nowej Zelandii (por. Maxwell) W 1904 r. jej pierwsi misjonarze rozpoczęli prace w północnej Nigerii. Do misji dołączyli także B. Revne i J.I. Kaardal – misjonarze z niewielkiego Luterańskiego Kościoła Braterskiego w Fergus Falls w stanie Minnesota (USA). Była to wspólnota pochodzenia norweskiego. W 1920 r. ci dwaj misjonarze poprosili francuskie władze o umożliwienie im pracy w północnym Kamerunie. W 1923 r. osiedlili się w Garoua, skąd docierali – przez Benue – do Mayo-Kébi (Léré) i Logone. Ich pracę wsparli bracia Erickson wraz z żonami. Misjonarze założyli placówki m.in. w Garoua,

Yagoua, Kaéle i Léré w Czadzie. J.I. Kaardal przetłumaczył m.in. Nowy Testament na język mundang. Z całej ich działalności misyjnej zrodził się Luterkański Kościół Braterski w Kamerunie (*Église fraternelle luthérienne du Cameroun* – ELFC), który jest obecny także w Czadzie. W 1957 r. w Garoua otworzono szkołę biblijną, w której kształcono pastorów. Została ona później przeniesiona do Kaele. Ta wspólnota kościelna została zarejestrowana oficjalnie w 1969 r. jako: „Luterkański Kościół Braterski w Kamerunie Północnym” (*Église Fraternelle Luthérienne du Nord Cameroun*).

W 1935 r. w Garoua dzieło ewangelizacji zapoczątkował jeden z nigeryjskich chrześcijan. Na czele nowej wspólnoty stanął jego przyjaciel Boikéte, wkrótce aresztowany i uwięziony przez władze. Po uwolnieniu założył on w Garoua niezależny Kościół pod nazwą Ewangeliczny Kościół Braci (*Église Évangélique des Frères* – EEF).

W marcu 1923 r. do Kamerunu przybyło także czterech amerykańskich misjonarzy pochodzenia skandynawskiego: Adolphus Eugène Gunderson, jego żona Anna-Marie oraz dwie pielęgniarki Olette Berntsen i Anne Olsen. Stworzyli oni Zjednoczoną Misję Sudańską (*United Sudan Mission* – USM), zwaną też *Gunderson Mission*. Na miejsce swojej działalności wybrali Ngaoundéré, skąd przenieśli się do Mboula (wśród Gbaya), a następnie rozszerzyli swoją pracę na Meiganga, Bétaré-Oya, Garoua-Boulai oraz Abba i Baboua w Republice Środkowoafrykańskiej. W 1929 r. misja w Mboula została przeniesiona do Meiganga, gdzie otwarto kopalnię złota. Jej działalność objęła także Tcholliré (Karang i Laka) oraz Godé, Poli i Balkossa (Dowayo i Tchamba). W 1932 r. w Mboula pierwszych sześciu katechumenów przyjęło chrzest, a dwa lata później ochrzczono 39 osób, w tym 13 kobiet. W 1955 r. Lamido Hamadou z Rey oddał misjonarzom kawałek ziemi wśród Laka i Dii, gdzie pracował jako misjonarz Walter Trobisch. Był on również autorem poczytnej swego czasu książki pod tytułem *Kochałem dziewczynę*. Po śmierci Gundersona w 1951 r. Zjednoczona Misja Sudanu została włączona do Towarzystwa Misyjnego Amerykańskiego Kościoła Luterkańskiego (ALC), a w 1957 r. misja ta wraz z Norweską Misją Luterkańską (*La Mission Luthérienne Norvégienne* – MLN) założyła w Meiganga Instytut Teologiczny, w którym kształcono miejscowych pastorów (van Slageren 2005, 107-114).

W 1925 r. Norweska Misja Luterkańska wysłała czterech misjonarzy do Kamerunu, byli nimi Karl Flatland, Johannes Thrana, Sverre Oseland i Jens Nikolaisen. W 1926 r. powstała misja w Ngaoundéré. Następnie misjonarze objęli ewangelizacją kolejne miejscowości: na północy Mbé (Dii), na zachodzie Tibati Ngaoubela (Mbum), Yoko (Bafeuk), Babouté i Bankim (Tikar), Banyo (Mambila i Kwandja), Gadjiwan i Tignère (Pere). W 1934 r. w pierw-

szym kościele w Ngaoundéré odbył się pierwszy chrzest. Misjonarze z Norwegii zakładali szkoły, ośrodki zdrowia oraz prowadzili formację biblijną.

Współpraca między obydwoma luterzańskimi towarzystwami misyjnymi (amerykańskim i norweskim) zaowocowała powstaniem w 1960 r. jednej wspólnoty kościelnej: Kościoła Ewangelicko-Luterńskiego Kamerunu i Republiki Środkowoafrykańskiej, zaś już 17 grudnia 1960 r. w Ngaoundéré odbył się pierwszy synod rodzącego się Kościoła. Decyzja ta nie doprowadziła jednak do natychmiastowego ukonstytuowania się niezależnego Kościoła: potrzeba było kolejnych piętnastu lat negocjacji między tym Kościołem a dwoma stowarzyszeniami misyjnymi, aby ich praca została zintegrowana w ramach nowej organizacji. Ewangelicko-luterński Kościół w Adamoua jest wspierany przez amerykańskie i norweskie luterzańskie towarzystwa misyjne oraz przez Kościoły luterzańskie w Kanadzie i Finlandii (van Slageren 2005, 114-118).

Unia Kościołów Ewangelickich w Kamerunie (*L'Union des Églises Évangéliques au Cameroun* – UEEC) została utworzona na północy kraju przez wspólnoty wywodzące się z działalności – wspomianej wyżej – Zjednoczonej Misji Sudańskiej (SUM). Idea Karla Kumma zainspirowała Kanadyjczyków. Sekretarz generalny kanadyjskiego oddziału tego towarzystwa misyjnego dostrzegł pilną potrzebę wysłania francuskojęzycznego personelu dla północnego Kamerunu i Czadu. Na jego apel odpowiedziało kilku misjonarzy. Również szwajcarski oddział Zjednoczonej Misji Duńskiej (baptystycznej) otworzył w 1948 r. dwie placówki ewangelizacyjne w Mora i Soulédé, w pobliżu Mokolo, wśród Mafa (Matakam) i Mofu. W wyniku tego powstała Unia Kościołów Ewangelickich w Kamerunie, zorganizowana kongregacjonalistycznie, gdzie każda wspólnota ma autonomię w dziedzinie duszpasterskiej i teologicznej. Ta wspólnota kościelna zrzesza kilkadziesiąt parafii. Także w północnej części kraju powołano do istnienia Kościół Ewangelicki Kamerunu (*Église Évangélique du Cameroun* – EWC). Utworzyli go imigranci z Czadu, którzy opuścili swój kraj ze względu na niestabilną sytuację polityczną. Do jego założenia przyczynił się głównie pastor Abilah Tamembayé. Wierni wywodzili się głównie z grupy etnicznej Ngambay z Czadu (van Slageren 2005, 118-123).

* * *

Na wielość protestanckich wspólnot kościelnych w Kamerunie z pewnością wpływ miały tradycje pierwszych wspólnot baptystycznych, charakteryzujących się dużą autonomią i niezależnością tak w głoszeniu Ewangelii, jak i w stylu życia. Do tego zróżnicowania przyczyniła się także polityka, prefe-

rująca misjonarzy oraz wspólnoty kościelne wywodzące się z kraju mającego zwierzchność (Niemcy, Francja, Wielka Brytania). Ponadto w północnej części kraju przybycie misjonarzy blokowała administracja kolonialna, traktując ją jako enklawę muzułmańską, chociaż przeważająca większość ludności praktykowała tradycyjne religie afrykańskie. Na tę różnorodność wspólnot kościelnych wpływały wreszcie powiązania poszczególnych grup misjonarzy z narodowymi i konfesyjnymi towarzystwami misyjnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Baran, Józef. *Udział polskich pallotynów w pracy misyjnej w Afryce*. Ołtarzew, 1975, mps.
- Bouchaud, Joseph, *La côte du Cameroun dans l'histoire et la cartographie (des origines à l'annexion allemand 1884)*. Paris: Édition Le Charles Louis, 1952.
- Briggs, E.T. "The Protestant Church in the Cameroon. The early days – 1841 to 1887." *Histoire des Églises chrétiennes au Cameroun: les origines*. Red. Engelbert Mveng. Yaoundé: Impr. Saint Paul, 1990, 10-13.
- Criaud, Jean. *Ils ont planté l'Église au Cameroun. Les pallotins, 1890-1915*. Yaoundé: I.M.A., 1989.
- Fromy, L. *L'Église Catholique en Afrique Occidentale et Centrale, publié sous le Haut Patronage de l'Oeuvre Pontificale de la Propagation de la Foi*. Paris: Les Oeuvres Pontificales Missionnaires, Coopération Missionnaires de France, 2002.
- Goldie, Hugh. *Calabar and its mission*. Edinburgh: O. Anderson and Ferrier, 1890.
- Janikowski, Leopold. *W dżunglach Afryki, wspomnienia z polskiej wyprawy afrykańskiej w latach 1882-1890*. Warszawa: Liga Morska i Kolonialna, 1936.
- Kurek, Antoni. „Stefan Szolc Rogoziński: świecki inicjator działalności misyjnej.” *Collectanea Theologica* 48 (1978) 1: 165-171.
- Majewski, Alojzy. *An der Südküste Kameruns. Skizzen und Plaudereien aus dem Leben der Schwärzen*. Limburg a. d. Lahn: Kongregation der Pallottiner, 1914.
- Majewski, Alojzy. *Kongregacja Misyjna XX Pallotynów*. Wadowice-Kopiec: nakł. Kongregacyi, 1913.
- Majewski, Alojzy. „Przyczynek do charakterystyki duszy murzyńskiej.” *Annales Missiologicae* 5 (1932-33): 3-10.
- Majewski, Alojzy. *Świat murzyński*. Warszawa: Wydaw. Księży Pallotynów, 1930.
- Maxwell, John Lowry. *Half a century of grace; a jubilee history of the Sudan United Mission*. London: Sudan United Mission, [1953].
- Mveng, Engelbert. *Histoire du Cameroun*. Paris: Présence Africaine, 1963.
- Ngongo, Louis. *Histoire des forces religieuses au Cameroun: de la Première Guerre mondiale à l'indépendance (1916-1955)*. Paris: Editions Karthala, 1982.
- Owona, Adalbert. "La naissance du Cameroun (1884-1914)." *Cahiers d'études africaines* 13 (1973) 49: 16-36.
- Różański, Jarosław. „Działalność misyjna w Kamerunie i Gabonie na przełomie XIX/XX w.” *Etnografia Nowa* 11 (2021-2022): 171-191.
- Slageren van, Japp. „Aux origines des Églises protestantes du Cameroun.” *Histoire du christianisme au Cameroun. Des origines à nos jours. Approche oecuménique. Préface de Mgr Victor TONYE Bakot. Postface du pasteur Joseph Mtochivé*. Red. Jean-Paul Messina i Japp van Slageren. Karthala-Yaoundé: Clé, 2005, 25-124.

- Slageren van, Japp. „Jamaican Missionaries in Cameroon.” *Exchange: Journal of Contemporary Christianities in Context* 30 (2001) 2: 145-156.
- Stoffel, Jean-Francois. „Note du P. Stoffel, Paris, 10 Sept. 1885”. *Histoire des Églises chrétiennes au Cameroun: les origines*. Red. Engelbert Mveng. Yaoundé: Impr. Saint Paul, 1990, 55-58.
- Sundkler, Bengt. Steed, Christopher. *A History of the Church in Africa*. Cambridge: University Press, 2001.
- Szolz-Rogoziński, Stefan. *Pod równikiem*. Kraków: Drukarnia „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Spółki, 1886.
- Szumańska-Grossowa, Hanna. *Podróże Stefana Szolca Rogozińskiego*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967.
- Trobisch, Walter. *Kochałem dziewczynę*. Tłum. Irena Doleżał-Nowicka, Warszawa: „Verbinum” Wydawnictwo Księży Werbistów, 1983.
- Urban, Augustyn. *Ksiądz A. Majewski (1869-1947), założyciel Polskiej Prowincji Księży Pallotyńów*. Ząbkowice Śl., 1976, mps.
- World Council of Churches, *Presbyterian Church in Cameroon*. Dostęp 1 czerwca 2022. <https://www.oikoumene.org/member-churches/presbyterian-church-in-cameroon>

Jarosław Różański OMI – prof. dr. hab., misjolog-afrykanista, religioznawca. Od 1999 r. pracuje na UKSW w Warszawie (kierownik Katedry Misjologii). Główne zainteresowania Afryką pogłębione zostały przez pobyty badawcze, związane głównie z klasycznie pojmowaną strefą Sudanu Środkowego, ze szczególnym uwzględnieniem północnego Kamerunu. Autor kilkunastu książek naukowych oraz ponad 140 artykułów naukowych.